

Bioethica

Vol 1, No 2 (2015)

Bioethica

The intrinsic value of human life according to Ronald Dworkin: an exemplar of reflective equilibrium

Φίλιππος Κ. Βασιλόγιαννης (Philippos C. Vassiloyannis)

doi: [10.12681/bioeth.19783](https://doi.org/10.12681/bioeth.19783)

To cite this article:

Βασιλόγιαννης (Philippos C. Vassiloyannis) Φ. Κ. (2015). The intrinsic value of human life according to Ronald Dworkin: an exemplar of reflective equilibrium. *Bioethica*, 1(2), 4–10. <https://doi.org/10.12681/bioeth.19783>

Η εγγενής αξία της ανθρώπινης ζωής κατά τον Ronald Dworkin: ένα υπόδειγμα αναστοχαστικής ισορροπίας*

Φίλιππος Κ. Βασιλόγιαννης, Επίκουρος Καθηγητής Φιλοσοφίας του Δικαίου, Νομική Σχολή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

 pvassil@law.uoa.gr

Περίληψη

Ο Ronald Dworkin, στη μονογραφία του *Η επικράτεια της ζωής*, πραγματεύεται την εγγενή αξία της ανθρώπινης ζωής με έναν μεθοδολογικά υποδειγματικό τρόπο. Ωστόσο, κατά τη γνώμη του γράφοντος, η αναστοχαστική ισορροπία που επιτυγχάνεται δεν οφείλεται παρά σε δύο λανθάνουσες καντιανές ιδέες: α) ως προς τη διάκριση πεποιθήσεως και καταπίσεως, και β) ως προς το πρακτικό αίτημα της συμβιώσεώς μας υπό συνθήκες ελευθερίας και ισότητας· αμοιβαίου σεβασμού, δηλαδή, των εύλογων αντιλήψεων όλων των ελεύθερων πολιτών (εν προκειμένω στα ζητήματα των αμβλώσεων και της ευθανασίας).

The intrinsic value of human life according to Ronald Dworkin: an exemplar of reflective equilibrium

Philippos C. Vassiloyannis, Assistant Professor of Philosophy of Law, School of Law, National and Kapodistrian University of Athens

Abstract

Ronald Dworkin, in his monograph *Life's Dominion*, discusses the intrinsic value of human life following an exemplary method. However, according to the author's opinion, the final reflective equilibrium of Dworkin's argumentation is based on two latent Kantian ideas relating to: a) the distinction between conviction and persuasion· and b) the practical postulate that all citizens should live together under strict conditions of liberty and equality· i.e., respecting mutually each other's reasonable beliefs (and in the present case, their reasonable beliefs about abortions and euthanasia).

* Εισήγηση στο Colloquium εις μνήμην Ronald Dworkin που διοργάνωσε την 30.6.2014 το Εργαστήριο Φιλοσοφίας του Δικαίου, Πολιτικής Φιλοσοφίας και Ηθικής της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Η ερμηνεία της αξίας της ανθρώπινης ζωής αποτελεί μια σπουδαία συνεισφορά του Ronald Dworkin στη φιλοσοφία του δικαίου και την ηθική και πολιτική φιλοσοφία. Η εν λόγω ερμηνεία βρίσκεται στο επίκεντρο της μονογραφίας του *Η επικράτεια της ζωής*¹, η οποία έχει ως θέμα της τα ζητήματα των αμβλώσεων και της ευθανασίας, σε άρθρα του ίδιου που πραγματεύονται, π.χ., τα ηθικά και πολιτικά ζητήματα που θέτει η σύγχρονη αλματώδης εξέλιξη της βιοτεχνολογίας, αλλά και σε πολλές κατ' ιδίαν αναπτύξεις της ιδέας του ηθικού ατομισμού (*ethical individualism*) ή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας². Σύμφωνα με τον κατά Dworkin ηθικό ατομισμό, *κάθε* ανθρώπινη ζωή έχει μεν *εξ αντικειμένου* εγγενή αξία (*αρχή της ισότητας*), ωστόσο, καθένας μας φέρει *προσωπική ευθύνη* για την ευόδωσή της (*αρχή της ελευθερίας*). Στη συνέχεια θα εστιάσω το ενδιαφέρον μου μόνο στις *μεθοδολογικές* πτυχές του προβληματισμού του Dworkin³ ως προς την *εγγενή αξία* της ανθρώπινης ζωής πρωτίστως στο ζήτημα των *αμβλώσεων*.

Η μονογραφία του Dworkin *Η επικράτεια της ζωής* αποτελεί, κατά τη γνώμη μου, μεθοδολογικό επίτευγμα, παρ' ότι, βιβλιογραφικά, δεν αξιολογείται συνήθως ως τέτοιο. Αποτελεί, δηλαδή, ένα υπόδειγμα *αναστοχαστικής ισορροπίας* (*reflective equilibrium*), όπως αποκαλεί ο John Rawls⁴ τη μόνη αξιόπιστη⁵ μέθοδο *θεμελιώσεως* των

ηθικών και πολιτικών αξιολογήσεων έναντι κάθε άλλης εναλλακτικής: π.χ., μιας *more geometrico* απλώς *σημασιολογικής* προσεγγίσεως, μέσω ορισμών, αξιωμάτων, λογικών αποκλεισμών, υποθέσεων κ. τ. τ., κατά τις μεθοδολογικές αρχές μιας ηθικά άχρωμης *νομικής εννοιοκρατίας*⁶. Εν προκειμένω, και η έννοια της *αμβλώσεως*, όπως *κάθε* μη τετριμμένη έννοια του δικαίου⁷, δεν είναι παρά *ερμηνευτική*: η χρήση της, δηλαδή, απαιτεί μια *ουσιαστική* δικαιολόγηση.

Ως γνωστόν, κατά τη μέθοδο της αναστοχαστικής ισορροπίας, κρίσιμες δεν είναι παρά οι *έγκριτες αξιολογήσεις* του ερμηνευτή: αυτές ακριβώς καλούνται να εναρμονισθούν με τις ηθικές και πολιτικές *αρχές* που τις δικαιολογούν *καλύτερα* από άλλες εναλλακτικές, *μόνον από την οπτική γωνία* – προσθέτω τη βαρύνουσα σημασία μεθοδολογική ρήτρα – *του ίδιου του κανονιστικού περιεχομένου αμφοτέρων* (αρχών και εγκρίτων αξιολογήσεων) *στην ονομαστική αξία του*. Εφ' όσον επιτευχθεί η κρίσιμη *αναστοχαστική* (μεν ως προς τις *έγκριτες αξιολογήσεις* μας, αλλά *επιχειρηματολογική*) *ισορροπία*, εν όψει ακριβώς των *pro tanto* *συρρεουσών* αρχών (αγνοώ τη διάκριση *εν στενή* και *εν ευρεία* *εννοία* αναστοχαστικής ισορροπίας⁸), υφίσταται η ζητούμενη *αμοιβαία υποστήριξη* αρχών και πεποιθήσεων, η οποία πλέον, ως μια μορφή *ηθικής ακεραιότητας* (*integrity*), για να χρησιμοποιήσουμε μια προσφιλή στον Dworkin έννοια⁹, αρκεί για να δικαιολογήσει τη *βεβαιότητά* μας περί του *πρακτέου*.

Είναι, ωστόσο, η *επιχειρηματολογική* πλήρωση της εν λόγω ρήτρας που καθιστά εν προκειμένω υποδειγματική, κατά τη γνώμη μου, τη μεθοδολογική συμβολή του Dworkin, επειδή,

¹ Βλ. Dworkin R. *Η επικράτεια της ζωής: αμβλώσεις, ευθανασία και ατομική ελευθερία*. Εκδόσεις Αρσενίδη, 2013.

² Ως προς τη βιβλιογραφική τεκμηρίωση του παρόντος, αρκούμαι σε μια γενική παραπομπή στις υπό έκδοση παραδόσεις μου στο Κοινό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κρήτης «Βιοηθική», Δίκαιο, ηθική και βιοηθική: πρακτικά διλήμματα, διαθέσιμες στην προσωπική διαδικτυακή ιστοσελίδα μου: <http://users.uoa.gr/~pvassil/Vassiloyannis.html> (στα υπό δημοσίευση), οι οποίες πραγματεύονται, αναλυτικά, και τις εν λόγω ερμηνευτικές καινοτομίες του Dworkin.

³ Βλ., επίσης, Βουτσάκη Β. Στα θεμέλια της κοινής ζωής μας: η μέθοδος του Ρόναλντ Ντουόρκιν. *The Books' Journal*. Ιούλιος 2013, 32: 42 επ.

⁴ Βλ. Rawls J. *Θεωρία της δικαιοσύνης*. Εκδόσεις Πόλις, 2001: 46 επ., 76 επ., 156 επ., 496 επ., 499, 655 επ.

⁵ Πρβλ. Scanlon T. M. Rawls on Justification. Samuel Freeman (ed.) *The Cambridge Companion to Rawls*. Cambridge University Press, 2003: 149.

⁶ Βλ. την *ιστορικοκριτική* έκθεση του Larenz K. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Springer-Verlag, 6^η έκδοση 1991: 19 επ.

⁷ Βλ. Dworkin R. *Η αυτοκρατορία του νόμου*. Εκδόσεις Ευρασία, 2010: 62 επ.

⁸ Στην *εν ευρεία* *εννοία* αναστοχαστική ισορροπία τίθενται υπό δοκιμασία και οι *εν τω βάθει* ηθικές *θεωρίες*: βλ., π.χ., Daniels N. *Reflective Equilibrium and Archimedean Points*. Στη συλλογή του *Justice and Justification: Reflective Equilibrium in Theory and Practice*. Cambridge University Press, 1996: 48 επ.

⁹ Βλ., π.χ., Dworkin R. *Η αυτοκρατορία του νόμου*, 201 επ.

παρά τη γνωστή φιλοσοφική αυτοσυγκράτηση του ίδιου, ακολουθεί με συνέπεια, σιωπηρώς, βέβαια¹⁰, δύο καντιανές ιδέες: πρώτον, ως προς τη διάκριση μεταξύ (σχηματισμού) *πεποιθήσεως* (*Überzeugung*) και *καταπίσεως* (*Überredung*) (κατά την καντιανή *μεθοδολογία*¹¹) και, δεύτερον, ως προς το *πρακτικό αίτημα* της συμβιώσεώς μας ως *προσώπων* υπό θεσμικές συνθήκες *ελευθερίας και ισότητας* και όρους *δημόσιου εξαναγκασμού* (κατά τη καντιανή *φιλοσοφία του δικαίου*¹²), ακόμη και όταν τυχαίνει να διαφωνούμε έντονα ή ριζικά σε ζητήματα τόσο κεφαλαιώδη όσο η *απαγόρευση της ανθρωποκτονίας*.

Ως προς την πρώτη καντιανή ιδέα, αρκούμαι στο να επικαλεσθώ το πώς οι μεθοδολόγοι του δικαίου αξιοποίησαν τη διάκριση του Kant στο ζήτημα της δικαιολογήσεως της *δικανικής πεποιθήσεως*¹³: η τελευταία – υποστηρίζουν ορθώς – δεν δύναται να είναι *ενδόμυχη* (ή *υπαρξιακή*), αλλά πάντοτε *έλλογη* ή *αιτιολογημένη*, δηλαδή *ανακοινώσιμη*. Η βεβαιότητα, δηλαδή, των *εγκρίτων πεποιθήσεών* μας δεν είναι *ψυχολογικής* τάξεως (όπως δεν φαίνεται ότι αποκλείει ο ίδιος ο Rawls¹⁴) ούτε *θεωρητικής*, αλλά *ηθικής*¹⁵: νομιμοποιείται μόνον από τους *λόγους* που τη

δικαιολογούν¹⁶. Π.χ., η *έσχατη απαξία* των βασανιστηρίων ή της δουλείας είναι τόσο *ριζική* ή *απόλυτη*, ανεξάρτητη, δηλαδή, από ψυχολογικά ή άλλα *μη* ηθικής τάξεως συγκείμενα, ώστε μια, ούτως ειπείν, *ήπια* ηθική *ενορασιοκρατία*, ως προς τις *θεμελιώδεις* ηθικές πεποιθήσεις μας, δεν *πρέπει* παρά να αληθεύει (και από την καντιανή οπτική γωνία¹⁷).

Ως προς τη δεύτερη καντιανή ιδέα, η ταύτιση του δικαίου με τους ηθικούς και πολιτικούς λόγους που δικαιολογούν την άσκηση *κρατικού εξαναγκασμού*¹⁸, δεν σημαίνει

¹⁶ Για την επιφυλακτική στάση του Dworkin απέναντι στη ρωσιανή μεθοδολογία πρβλ., π.χ., του ίδιου, *Justice for Hedgehogs*, 263 επ. Θεωρώ ότι ο περιώνυμος *ερμηνευτισμός* του Dworkin (βλ. Σταυρόπουλου Ν. Ερμηνευτικές θεωρίες του δικαίου. Ισοπολιτεία 2002, 6: 173 επ., λήμμα ήδη αναθεωρημένο στην έγκυρη ηλεκτρονική *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [<http://plato.stanford.edu>]), ως *ενότητα της ερμηνείας* (του δικαίου· περί της οποίας βλ. Σούρλα Π. Κ. *Justi atque iniusti scientia*: Μια εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1995: 180 επ.), δεν διακρίνεται *μεθοδολογικά* από τη *μέθοδο* της αναστοχαστικής ισορροπίας, όπως εκτίθεται στο κυρίως κείμενο.

¹⁷ Πρβλ. Kant I. *Μεταφυσική των ηθών*, 45: «*Νόμος* (ένας ηθικός πρακτικός νόμος) είναι μία πρόταση, η οποία περιέχει μία κατηγορηματική προστακτική (εντολή). Εκείνος που προστάζει (*imperans*) μέσω του νόμου, είναι *νομοθέτης* (*legislator*). Είναι ο δημιουργός (*auctor*) της υποχρεώσεως σύμφωνα με τον νόμο, όχι όμως πάντοτε και ο δημιουργός του νόμου. Στη δεύτερη περίπτωση ο νόμος θα ήταν θετικός (τυχαίος) και αυθαίρετος. Ο νόμος, ο οποίος μας δεσμεύει με τον δικό μας Λόγο *a priori* και απολύτως, μπορεί να θεωρηθεί επίσης πως προέρχεται από τη βούληση ενός υψίστου νομοθέτη, δηλαδή ενός νομοθέτη που έχει αποκλειστικώς δικαιώματα και όχι καθήκοντα (άρα τη θεία θέληση), κάτι όμως που δεν σημαίνει παρά μόνο την ιδέα ενός ηθικού όντος, η θέληση του οποίου είναι για όλους νόμος, χωρίς όμως να νοούμε τη θέληση αυτή ως δημιουργό του νόμου», χωρίς που μάλλον έχει διαφύγει την προσοχή του Parfit D. *On What Matters*. Oxford University Press, 2011, στο λαμπρό, ως συνήθως, εγχείρημά του να δείξει ότι ο Kant είναι σπουδαίος φιλόσοφος, επειδή *δεν* υπήρξε συνεπής (ό. π., π.χ., τόμος 1^{ος}: κλι), εν προκειμένω στην (υποτιθέμενη) *ηθική κατασκευοκρατία* [*constructivism*] του.

¹⁸ Πρβλ. Dworkin R. Η αυτοκρατορία του νόμου, 133 επ, όπου όμως ο αναγνώστης πρέπει οπωσδήποτε να αντικαταστήσει τη λέξη *νόμος* με τη λέξη *δίκαιο* (*law*)· ομοίως ο αναγνώστης πρέπει συχνά να αντικαθιστά, στις μεταφράσεις, π.χ., του Kant στην Αγγλική, τη λέξη *right* με τη λέξη *law*, όταν σημαίνει το δίκαιο (*Recht*) *εξ αντικειμένου*, και όχι *εξ υποκειμένου* (δηλαδή *δικαίωμα*)· βλ. Kuehn M. *Kant's Metaphysics of Morals: the History and Significance of its Deferral*. Lara Denis (ed.) *Kant's*

¹⁰ Μόνο στο προτελευταίο βιβλίο του, *Justice for Hedgehogs*. The Belknap Press of Harvard University Press, 2011: 19, 260, 264, 273 επ., 287, φαίνεται ότι ο Dworkin εμπιστεύεται (περισσότερο πάντως από ό,τι στο παρελθόν) κάποια καντιανή ηθική αρχή προσανατολισμού, και πάλι όμως χωρίς ιδιαίτερες φιλοσοφικές (ή μεταφυσικές) δεσμεύσεις.

¹¹ Βλ. Kant I. *Kritik der reinen Vernunft*, A 820 / B 848 επ.

¹² Βλ. Kant I. *Μεταφυσική των ηθών*. Εκδόσεις Σμίλη, 2013: 49 επ.

¹³ Βλ. την έκθεση του Ανδρουλάκη Ν. Κ. *Αιτιολογία και αναιρετικός έλεγχος ως συστατικά της ποινικής απόδειξης*. Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλα, 1998: 3 επ., 6 επ., 8 επ.

¹⁴ Προς μια τέτοια αποτίμηση κινείται ο DePaul M., π.χ., *Methodological Issues: Reflective Equilibrium*. Miller C. (ed.) *The Continuum Companion to Ethics*. Continuum, 2011: lxxv επ.

¹⁵ Πρβλ. τη διάκριση του Βλαστού Γ. Σωκράτης: *ειρωνευτής και ηθικός φιλόσοφος*. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 1993: 389 επ., μεταξύ *γνωσιακής* και *ηθικής* βεβαιότητας. Η *απαίτηση γνωσιακής βεβαιότητας*, π.χ., από τον ποινικό δικαστή «θα ισοδυναμούσε στην πράξη περίπου με κατάλυση της ποινικής δικαιοσύνης» (Ανδρουλάκης Ν. Κ. *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*. Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλα, 4^η έκδοση 2012: 197).

παρά ότι η *εύστοχη* επιχειρηματολογία, και εν προκειμένω η *πράγματι* αναστοχαστική ισορροπία, επιτυγχάνεται μεν σε πρώτο πρόσωπο, όχι όμως *ενικό*¹⁹, αλλά *πληθυντικό*: οι ελεύθεροι και ισότιμοι πολίτες απευθύνονται αμοιβαίως σε *δυνάμει διαφωνούντες*²⁰, με τους οποίους πρέπει, ωστόσο, να συμμερισθούν τους *ορθούς λόγους από την ίδια την κανονιστική δύναμη του περιεχομένου τους*. Διαφορετικά, ο *σκεπτικισμός* ως προς την ισχύ των αξιών (με τις *θεσμικές* συνέπειές του, δηλαδή την *αναρχία*²¹) αποτελεί τη μόνη ειλικρινή παραδοχή. Ποιές είναι, λοιπόν, οι κρίσιμες *έγκριτες* αξιολογήσεις στο ζήτημα των *αμβλώσεων*, οι οποίες, στο φως της *καλύτερης* θεμελιώσεώς τους, δύνανται να δικαιολογήσουν την άσκηση δημόσιου εξαναγκασμού: είτε την *ποινικοποίηση* των αμβλώσεων είτε έναν σχετικό προσωποκεντρικό *τίτλο εξαναγκασμού*, δηλαδή ένα *συνταγματικό* δικαίωμα στην *επιλογή* της αμβλώσεως;

Ως γνωστόν, στο ζήτημα των αμβλώσεων, οι (αντ)επιχειρηματολογούντες διαχωρίζονται στους *υπέρ της ζωής* (του εμβρύου) και στους *υπέρ της επιλογής* (της εγκύου). Κοινή προκειμένη της αντιγνωμίας τους, ωστόσο, καθότι ασφαλώς *δεν* μονολογούν (αλλά *διαφωνούν*), είναι οι *αντίθετες* αποφάνσεις τους ως προς το αν το έμβρυο αποτελεί *πρόσωπο* (αγνώω, όπως και ο Dworkin, τη μάλλον *ανεύλογη* επιχειρηματολογία ότι η άμβλωση θα ήταν επιτρεπτή, ακόμη και αν το έμβρυο αποτελούσε πρόσωπο²²). Οι μεν *υπέρ της ζωής* ισχυρίζονται ότι το έμβρυο από τη σύλληψή του είναι φορέας ανθρώπινων *συμφερόντων* ή/και *δικαιωμάτων*: συνεπώς, η άμβλωση *δεν* αποτελεί παρά *ανθρωποκτονία*. Οι δε *υπέρ της επιλογής* υποστηρίζουν ότι το έμβρυο, εφ' όσον *δεν* αποτελεί πρόσωπο (κρίση – σημειωτέον – ιδιαίτερα ανθεκτική στον ιστορικό χρόνο: ο *τοκετός* εξακολουθεί να αποτελεί τη μόνη πύλη εισόδου στον κόσμο των προσώπων...), το *status*

του *δεν* δύναται να θέσει (*εγγενή*) όρια ή (*εξωγενή*) εμπόδια στο *δικαίωμα* της εγκύου να εξουσιάζει το σώμα της· οι αμβλώσεις, δηλαδή, κατά τους *υπέρ της επιλογής*, *δεν* θέτουν, κατά βάση, παρά ζήτημα *σωματικής ακεραιότητας*. Ο Dworkin – φαίνεται ότι – θεωρεί και τις δύο αυτές αξιολογήσεις ως *μη έγκριτες* υπό την προηγούμενη καντιανή έννοια: *δεν* είναι, δηλαδή, καθ' εαυτές *έλλογες* και πάντως *δεν* δικαιολογούν την άσκηση *δημόσιου εξαναγκασμού*.

Συγκεκριμένα, οι αξιολογήσεις περί του εμβρύου ως προσώπου αδυνατούν να δικαιολογήσουν τις πλέον *εύλογες* εξαιρέσεις (σε μια *κατ' αρχήν* απαγόρευση των αμβλώσεων) στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η σύλληψή του αποτελεί αποτέλεσμα *βιασμού* ή αποπλανήσεως ανηλικού (*αιμομιξίας*) ή η κύηση *ενέχει* σοβαρούς κινδύνους για τη *ζωή* ή την *υγεία* της εγκύου. *Αν* το έμβρυο αποτελεί πρόσωπο, οι εν λόγω εξαιρέσεις *δεν* δικαιολογούνται, ιδίως διότι *δεν* δύναται να αξιολογηθεί η άμβλωση ως *άμυνα* της ίδιας της εγκύου (το έμβρυο *δεν* της επιτίθεται!) ή *χάριν* της εγκύου (με θυσία του *αθώου* εμβρύου), όπως ακριβώς *δεν* δικαιολογείται στις ίδιες περιπτώσεις, ως αντιπαράδειγμα, η *θανάτωση* του *νεογνού*. Οι *υπέρ της ζωής*, δηλαδή, δικαιολογώντας τις εν λόγω εξαιρέσεις, μάλλον *αυτοαναιρούνται*. Ωστόσο, ακόμη και αν το έμβρυο *δεν* αποτελεί πρόσωπο (και κατά τον Dworkin *δεν* αποτελεί), οι αμβλώσεις *δεν* έχουν, ωστόσο, τα αξιολογικά γνωρίσματα μιας ιατρικώς ενδεδειγμένης *εγχείσεως* (π.χ., μιας αμυγδαλεκτομής). Οι *υπέρ της επιλογής*, δηλαδή, αδυνατούν να συλλάβουν τον ηθικό προβληματισμό μας *εν όψει ακριβώς της επιλογής της αμβλώσεως*.

Ο Dworkin μας καλεί να *αναστοχασθούμε* τις εν λόγω αξιολογήσεις μας (περί του εμβρύου ως προσώπου ή μη) στο φως μιας *λανθάνουσας* αρχής που, όπως η ανακάλυψη ενός άγνωστου *πλανήτη* εξήγησε τις άλλως ανεξήγητες κινήσεις άλλων *πλανητών*, η *ρητή* επίκλησή της θα δικαιολογήσει πλήρως τις *έγκριτες* πεποιθήσεις μας, αλλά, συγχρόνως, και την ηθική αντιγνωμία μας. Η εν λόγω *λανθάνουσα* αρχή *δεν* είναι παρά η της *εγγενούς* αξίας της ανθρώπινης ζωής, ήδη οικεία σε όλους μας από τη γνωστή επιχειρηματολογία ότι *δεν* αρκεί, π.χ., για το επιτρεπτόν της *ιατρικής συνδρομής* σε

Metaphysics of Morals: A Critical Guide. Cambridge University Press, 2010: 10 σημ. 4.

¹⁹ Όπως κατά τον DePaul M. Methodological Issues, lxxxii.

²⁰ Πρβλ. Rawls J. Η δίκαιη κοινωνία: Η δικαιοσύνη ως ακριβοδικία - μια αναδιατύπωση. Εκδόσεις Πόλις, 2006: 68.

²¹ Πρβλ. Kant I. Kritik der reinen Vernunft, A ix.

²² Βλ. Thomson J. J. A Defense of Abortion. Στη συλλογή, π.χ., Dwyer S., Feinberg J. (eds) The Problem of Abortion. Wadsworth, 3^η έκδοση 1997: 75 επ.

αυτοκτονία (*ευθανασία*) το ότι αυτή τυχαίνει να είναι προς το *συμφέρον* του ασθενούς. Οι κρίσεις περί της εγγενούς αξίας της ανθρώπινης ζωής είναι *αυτοτελείς*: ανεξάρτητες, δηλαδή, από κρίσεις περί των συρρεόντων συμφερόντων ή δικαιωμάτων (ιδίως του εμβρύου), που μάλλον θα δικαιολογούσαν την αξία της ζωής ως *εργαλειακή* ή *απλώς υποκειμενική*. Βάσει της αρχής της εγγενούς αξίας της ανθρώπινης ζωής, έχουμε την κανονιστική δυνατότητα, ακολουθώντας μια (*σωκρατική*) αρχή *ερμηνευτικής χάριτος* (εν αμφιβολία, δηλαδή, *υπέρ* του επιχειρηματολογούντος, π.χ., περί της υπάρξεως *τετράγωνων κύκλων*²³), να *τροποποιήσουμε* (προς το καλύτερο) τις εν λόγω αξιολογήσεις μας (περί του εμβρύου ως προσώπου), κατά τρόπο τέτοιο, ώστε αυτές να διασώζονται, κατά το δυνατόν, στην *κανονιστικά* ονομαστική αξία τους· χωρίς να εκθέτουν, δηλαδή, τους (αντ)επιχειρηματολογούντες στον κίνδυνο της *πολιτικής ιδιωτείας*. Ο ισχυρισμός περί του εμβρύου ως προσώπου δεν θα αποτελεί πλέον παρά *επιτυχή* (μεν, αλλά) *τρόπο εκφράσεως* (η δε *ρητορική* δύναμή του πράγματι απετέλεσε επιχειρηματολογικό *πειρασμό*, προκειμένου να εγκαταλείψει, π.χ., η Καθολική Εκκλησία, για *κομματικούς* λόγους, το παραδοσιακό δόγμα της *εμψυχώσεως* του εμβρύου σε ένα *πρόσφορο* στάδιο της κήσεως, και όχι από τη στιγμή της συλλήψεώς του). Πώς θα μπορούσαμε, λοιπόν, να συλλάβουμε την *κατηγορηματικότητα* της απαγορεύσεως των αμβλώσεων από τη σκοπιά της εγγενούς αξίας της ανθρώπινης ζωής και, συγχρόνως, *από την ίδια οπτική γωνία*, μια αντίθετη μεν, αλλά *εύλογη* (αντ)επιχειρηματολογία περί ενός (συνταγματικού) *δικαιώματος* στην άμβλωση;

Κατ' αντιδιαστολήν προς άλλες θεωρίες περί (εγγενών) αξιών, π.χ. του Max Scheler, κατά τον οποίο οι αξίες μάλλον αποκαλύπτονται, ως *προδεδομένες*, στο ίδιο το (απλώς *θυμικό*;) περιεχόμενο της *ηθικής εποπτείας* (*Intuition*), η οποία είναι εννοιολογικά *πρότερη* των συναφών (δευτερογενών) κρίσεων²⁴, κατά τον Dworkin, οι

αξίες ανακαλύπτονται (κατά τρόπο *σωκρατικό*²⁵) *μέσω* του ίδιου του *κανονιστικού περιεχομένου* των αξιολογήσεών μας στην ονομαστική αξία τους ως *ηθικών κρίσεων*. Γι' αυτό απαιτείται η ζητούμενη *ρητή* αναδιατύπωση των *αφετηριακών* αντιλήψεών μας. Οι περί δικαιωμάτων του εμβρύου αξιολογήσεις αποτελούν μεν *ρητορικά επινοήματα* – και ως τέτοια μάλλον δεν αποβλέπουν στο να πείσουν, αλλά στο να *καταπείσουν* τον διαφωνούντα – ωστόσο, κατά την αρχή της ερμηνευτικής χάριτος, υποδηλώνουν, συγχρόνως, τη *βαρύνουσα* ηθική και πολιτική *σημασία* του ζητήματος των αμβλώσεων. *Πώς και γιατί*;

Ο Dworkin επικαλείται συναφώς δύο περισσότερο συγκεκριμένες – και *κοινώς αποδεκτές* – *έγκριτες* αξιολογήσεις (όχι τόσο γενικές και αφηρημένες, δηλαδή, όσο οι *ελαττωματικές* περί δικαιωμάτων): την *κατηγορική* διαφορά των αμβλώσεων από τις *μεθόδους αντισύλληψης* και την *αύξουσα* απαξία των αμβλώσεων αναλόγως του *σταδίου* της κήσεως (*τηρουμένων των αναλογιών*, δηλαδή, οι *ύστερες* αμβλώσεις αποτελούν *χειρότερη* επιλογή από ό,τι οι *πρώιμες*). Ο εντοπισμός των εν λόγω αξιολογήσεων αποτελεί πρωτίστως *ζήτημα κρίσεως* – και η προκείμενη ικανότητα (κρίσεως) χαρακτηρίζει τον *έγκριτο* ερμηνευτή – η δε *αβίαστη* παραδοχή τους επιτρέπει στους *υπέρ της ζωής* ή της *επιλογής* να απευθυνθούν *αμοιβαίως* (προς τους διαφωνούντες *συμπολίτες* τους), με τους καντιανούς όρους της συμβιώσεώς τους υπό θεσμικές συνθήκες ελευθερίας και ισότητας, αναδιατυπώνοντας *προς το καλύτερο* τις αφετηριακές αντιλήψεις τους. Εφ' όσον *δεν* πρόκειται περί συμφερόντων ή/και δικαιωμάτων του εμβρύου, μόνη η *εγγενής* αξία της ανθρώπινης ζωής αποτελεί την *κοινή προκειμένη* που οι ίδιοι ερμηνεύουν κατά τρόπους πολύ διαφορετικούς. Γι' αυτό ακριβώς οι αμβλώσεις, όπως και η ευθανασία, αποτελούν *δυσεπίλυτα* (νομοθετικά) προβλήματα. Οι αφετηριακές αντιλήψεις μας, δηλαδή, περί του εμβρύου ως προσώπου ή μη, *αδυνατούν* να

²³ Πρβλ. Dworkin R. Η επικράτεια της ζωής, 22.

²⁴ Πρβλ. Scheler M. Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik: Neuer Versuch der Grundlegung eines ethischen Personalismus. Francke Verlag, 5^η έκδοση 1966: ιδίως 65 επ.

²⁵ Βλ., εν συνόψει, την εισαγωγή μου, Η επικράτεια της ζωής, 15 επ., και, αναλυτικά, την υπό έκδοση μονογραφία μου, Πρόσωπα, λόγοι και πράγματα: ιδιοκτησία και μη διανεμητική δικαιοσύνη. Εκδόσεις Ευρασία, 2015, §§ 6.1 επ.

δικαιολογήσουν τη δυσεπίλυτη φύση των αμβλώσεων.

Όπως συμβαίνει, π.χ., και στις αξιολογήσεις μας ενός έργου τέχνης, κατά τις οποίες η εγγενής αξία του συνυφαινεται με την καλλιτεχνική πρόκληση στην οποία ανταποκρίνεται η ίδια η ύπαρξή του, δηλαδή οι δημιουργικές επενδύσεις του δημιουργού του, το έμβρυο ενέχει, κατά τις έγκριτες αξιολογήσεις μας, εγγενή αξία από μόνη την ύπαρξή του, επειδή αυτή συνυφαινεται με προηγούμενες επενδύσεις σε ανθρώπινη ζωή. Γι' αυτό δεν μας προβληματίζουν ηθικά οι μέθοδοι αντισύλληψης – τουλάχιστον – κατά τον τρόπο των αμβλώσεων. Στις πρώτες πρόκειται για απλή απουσία ανθρώπινης ζωής, ενώ στις δεύτερες για καταστροφή της, πράγμα εγγενώς λυπηρό. Αν μάλιστα διακρίνουμε τις επενδύσεις σε ανθρώπινη ζωή ως προς την πηγή και το περιεχόμενό τους, τότε είναι απολύτως νοητή η αντιγνωμία ως προς το ποιές επενδύσεις και υπό ποιές περιστάσεις είναι κρίσιμες: π.χ., έχουν άραγε οι φυσικές (ή θεϊκές) υπερβατική σημασία, ώστε να δικαιολογούν πάντοτε τον παραμερισμό των ανθρώπινων επενδύσεων, όπως πιστεύουν ακραίοι υπέρ της ζωής; Ή μήπως πρέπει να καταστραφεί μια φυσική επένδυση σε ανθρώπινη ζωή, προκειμένου να αποτραπούν ακριβώς περαιτέρω φυσικές και κυρίως ανθρώπινες επενδύσεις σε αυτήν, όπως πιστεύουν οι υπέρ της επιλογής, στην περίπτωση, π.χ., ενός φρικτά δύσμορφου εμβρύου, το οποίο, αν γεννηθεί, θα έχει μια σύντομη και επώδυνη ζωή; Εν όψει, λοιπόν, του κανονιστικού φαινομένου της εντάσεως των επενδύσεων σε ανθρώπινη ζωή και της αύξουσας απαξίας της ματαιώσεώς τους (όπως, π.χ., στην περίπτωση της απώλειας της ζωής ενός εφήβου εν συγκρίσει προς εκείνη ενός νεογνού ή ενός ηλικιωμένου πλήρους ημερών) ποιά επιλογή και γιατί σέβεται την εγγενή αξία της ανθρώπινης ζωής, ιδίως δε πώς το κράτος την προστατεύει καλύτερα (με τον πλέον νομιμοποιημένο θεσμικό τρόπο);

Επειδή εν προκειμένω πρόκειται για ουσιωδώς θρησκευτικά ζητήματα – ισχυρίζεται ευλόγως, κατά τη γνώμη μου, ο Dworkin – και όχι για ζητήματα δικαιοσύνης (ως προς το status του εμβρύου ή των γυναικών, κατά τη φεμινιστική αντεπιχειρηματολογία), το κράτος δεν δύναται να προκρίνει την εξαναγκαστή

συμμόρφωση των κοινωνιών τού δικαίου προς τις πολιτικές αποφάσεις της πλειοψηφίας έναντι της προαγωγής της προσωπικής ευθύνης και υπευθυνότητας, όπως κατ' αρχήν και στα θρησκευτικά ζητήματα ως ζητήματα ηθικής αυτοτέλειας (και όχι ενός προνομίου θρησκευτικής ελευθερίας)²⁶. Οι αμβλώσεις, δηλαδή, δεν υπόκεινται σε απαγόρευση, αλλά σε ρύθμιση. Γι' αυτό το κριτήριο της βιωσιμότητας του εμβρύου (νομολογιακά διαπλασμένο στις ΗΠΑ) θέτει ένα εύλογο όριο στην επιλογή της αμβλώσεως. Μέχρι τότε, δηλαδή, έχει μεν δοθεί στην έγκυο η θεσμική ευκαιρία να επιλέξει την άμβλωση, ενώ, συγχρόνως, στο στάδιο αυτό υφίστανται ιδιαίτερα αυξημένες (φυσικές και ανθρώπινες) επενδύσεις σε ανθρώπινη ζωή. Η απαγόρευση των αμβλώσεων μετά το όριο αυτό είναι νομιμοποιημένη, ακριβώς διότι δεν πρόκειται – θα διευκρίνιζα – περί προστασίας αξιών κατά έναν οιονεί φυσικό τρόπο (εξ άλλου αυτές δεν θίγονται, όπως ακριβώς η βλασφημία δεν προσβάλλει τον Θεό, αλλά τη θρησκευτική ειρήνη), αλλά περί αμοιβαίου σεβασμού των έγκριτων πεποιθήσεων όλων των ελεύθερων και ισότιμων πολιτών.

Αναλόγως καλούμαστε να πραγματευθούμε και το δυσεπίλυτο ζήτημα της ευθανασίας. Και ως προς αυτό οι έγκριτες αξιολογήσεις μας στρέφονται προς το παρελθόν, προς τις προηγούμενες επενδύσεις σε ανθρώπινη ζωή, και όχι προς το μέλλον, σε μια ζωή επέκεινα του βίου, ακριβώς επειδή η, ούτως ειπείν, αθανασία, και εν προκειμένω η τεχνητή παράσταση μιας ζωής χωρίς βίο, ευλόγως δεν ανταποκρίνεται σε μια πρόκληση τρόπου ζωής. Και εδώ, δηλαδή, ενδέχεται ένας πρόωρος θάνατος, ως προσωποπαγής επιλογή, να σέβεται περισσότερο την εγγενή αξία της ζωής από κάθε άλλη εναλλακτική.

Ανακεφαλαιώνοντας, ο παραμερισμός των πεποιθήσεων οποιουδήποτε ελεύθερου και ίσου πολίτη, προ της κρίσιμης νομοθετήσεως, δεν αποτελεί παρά τυραννία (και η υποχρεωτική κύηση μορφή αναγκαστικής εργασίας ή μερικής δουλείας) ούτε το νομίζειν, ωστόσο, αρκεί για να δικαιολογήσει το δημόσιο εξαναγκασμό (δεν νομιμοποιεί παρά την αναρχία ή μια διάχυτη

²⁶ Πρβλ. τις τελευταίες διαλέξεις τού Dworkin R. Religion Without God. Harvard University Press, 2013: 129 επ.

βία). Μόνον ο εξαναγκασμός που βασίζεται στις έγκριτες πεποιθήσεις όλων των ελεύθερων και ισότιμων πολιτών αποτελεί γνώρισμα μιας πράγματι φιλελεύθερης και δημοκρατικής έννομης τάξης, η οποία καλείται να εγγυηθεί τη συμβίωσή μας υπό θεσμικές συνθήκες ελευθερίας και ισότητας.

Βιβλιογραφία

- Ανδρουλάκης Ν. Κ. Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης. Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλα, 4^η έκδοση 2012.
- Ανδρουλάκης Ν. Κ. Αιτιολογία και αναιρετικός έλεγχος ως συστατικά της ποινικής απόδειξης. Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλα, 1998.
- Βασιλόγιαννης Φ. Εισαγωγή στην ελληνική έκδοση. In Dworkin R. Η επικράτεια της ζωής: αμβλώσεις, ευθανασία και ατομική ελευθερία. Εκδόσεις Αρσενίδη, 2013: 11-18.
- Βασιλόγιαννης Φ. Πρόσωπα, λόγοι και πράγματα: ιδιοκτησία και μη διανεμητική δικαιοσύνη. Εκδόσεις Ευρασία, 2015 (υπό έκδοση).
- Βλαστός Γ. Σωκράτης: ειρωνευτής και ηθικός φιλόσοφος. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 1993.
- Βουτσάκης Β. Στα θεμέλια της κοινής ζωής μας: η μέθοδος του Ρόναλντ Ντουόρκιν. The Books' Journal. Ιούνιος 2013, 32: 42-47.
- Daniels N. Reflective Equilibrium and Archimedean Points. In Justice and Justification: Reflective Equilibrium in Theory and Practice. Cambridge University Press, 1996: 47-65.
- DePaul M. Methodological Issues: Reflective Equilibrium. Miller C. (ed.) The Continuum Companion to Ethics. Continuum, 2011: lxxv-cv.
- Dworkin R. Η αυτοκρατορία του νόμου. Εκδόσεις Ευρασία, 2010.
- Dworkin R. Η επικράτεια της ζωής: αμβλώσεις, ευθανασία και ατομική ελευθερία. Εκδόσεις Αρσενίδη, 2013.
- Dworkin R. Justice for Hedgehogs. The Belknap Press of Harvard University Press, 2011.
- Dworkin R. Religion Without God. Harvard University Press, 2013.
- Kant I. Kritik der reinen Vernunft (A έκδοση 1781 / B έκδοση 1787).
- Kant I. Μεταφυσική των ηθών. Εκδόσεις Σμίλη, 2013.
- Kuehn M. Kant's Metaphysics of Morals: the History and Significance of its Deferral. Lara D. (ed.) Kant's Metaphysics of Morals: A Critical Guide. Cambridge University Press, 2010.
- Larenz K. Methodenlehre der Rechtswissenschaft. Springer-Verlag, 6^η έκδοση 1991.
- Parfit D. On What Matters. Oxford University Press, 2011.
- Rawls J. Θεωρία της δικαιοσύνης. Εκδόσεις Πόλις, 2001.
- Rawls J. Η δίκαιη κοινωνία: Η δικαιοσύνη ως ακριβοδικία - μια αναδιατύπωση. Εκδόσεις Πόλις, 2006.
- Scanlon T. M. Rawls on Justification. Samuel Freeman (ed.) The Cambridge Companion to Rawls. Cambridge University Press, 2003: 139-167.
- Scheler M. Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik: Neuer Versuch der Grundlegung eines ethischen Personalismus. Francke Verlag, 5^η έκδοση 1966.
- Σούρλας Π. Κ. *Justi atque injusti scientia*: Μια εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1995.
- Σταυρόπουλος Ν. Ερμηνευτικές θεωρίες του δικαίου. Ισοπολιτεία 2002, 6: 173-196.
- Thomson J. J. A Defense of Abortion. Dwyer S. Feinberg J. (eds), The Problem of Abortion. Wadsworth, 3^η έκδοση 1997: 75-87.

Ιστοσελίδες

- Βασιλόγιαννης Φ. Δίκαιο, ηθική και βιοηθική: πρακτικά διλήμματα. <http://users.uoa.gr/~pvassil/Vassiloyannis.html>.
- Stavropoulos N. Legal Interpretivism. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. <http://plato.stanford.edu/archives/sum2014/entries/law-interpretivist>.